

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԶԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ

Հայրենիքի ամեն թեկոր՝ գերեզմանաշարերը, աւերակ պարիսպ մը կամ կործանած կամուրջ մը, եկեղեցի մը և կամ քանդակ մը՝ իրենց ողբալի դիրքին մէջ Անցեալը կ'ազեն պատմել մեզի:

Ընդհանրապէս դէպ ի ո՛ր և է ազգ եղած համակերանքը գեղարուեստին ծնունդը կը համարուի. այդ պատճառաւ է՝ որ խոհուն անձնատրտաթիւններ փոխանակ սուրի՝ գրիչը ձեռքը կ'առնուն անձնապաշտպանութեան համար: Եւ այդ վնեմ նարստակին պիտի չտաք՝ *Les Trouvères arméniens* հատորը, որուն մէջ մեր նախնեաց ոգին գերեզմաններէն ելած՝ բան մը կը հայցէ հօգորացունեն, զէ՛ր տունենայ մը ստուերը իր ոսկերեղուն վրայ: Եւ ձի մը իրենց գերեզմաններուն մօտիկ, որուն բով աներկիւղ հսկեն իրենց բռնները: Հայ բանաստեղծներուն գաղտնի լեզուն հասկցած է Եւրոպան. դէռ մեզի կը մնայ մեր գեղարուեստը ուսումնասիրել և ցոյցադրել անոր:

Հայկ. արհեստի ուսումը, որ կը բովանդակէ նկար, քանդակ և շէնք, դէռ իսկ մնացած է: Մասամբ մը վերջինը, ճարտարապետական մասը՝ ուսումնասիրած է, թէ՛ գաղղիացի, թէ՛ անգղիացի և թէ պեմփացի, և այն, ճանապարհորդ ճարտարապետներէ, թայց անոր արդարեւ մը չեն կազմեր և չեն կրնար արձալի գաղափար մը տայ ընթերցողաց: Բարեկոչ կուռնիք այս մասին պիտի գտնուեն իր ընթերցողները, թայց պիտու որ Պ. Գաթֆայեանը չկրցաւ կանոնադր կերպով հրատարակել իր պատմական հանդեսը:

Այն ամեն աշովները, յուսանկարները, պատկերազարդ տեղագրական հրատարակութիւնը՝ պիտի նպաստեն հայկական ճարտարապետութեան կատարեալ ուսումնասիրութեան մը: Հայ ճարտարապետներ զեռ պիտոք է մեզի տան իրենց գիտութեամբ յուսանկարած շէնքեր. և արդէն, ինչպէս կ'իմանանք՝ Խիֆիզաւ ազգային երկու ճարտարապետներ տոյսիսի հրատարակութեան մը ձեռնարկած են:

Մեր ներկայ և յաջորդ յոյսածները ճարտարապետական խորագրին տակ՝ պիտի լծառայեն հայ ճարտարապետութեան ոգին բացատրելու, այլ զայն ցոյցադրելու ընթերցողաց և ապագայի ուսումնասիրութեանց նախագիծ մ'ըլլարու:

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՑ ՅԱՏԱԿԱԳԻԺԸ

Հայկական եկեղեցիներու յատակագիծը երկայն է և նեղ, և երբէք հաւասարակող ուղղագիծ քառակուսի: Ըստ արարողական օրինաց՝ եկեղեցին պիտի երկարի արեւմուտքէն դէպ ի արեւելք, արեւմտեան կողմը ունենալով աւագ դուռը. իսկ արեւելեան կողմը՝ աւագ խորանը. այս կանոնի իրագործման մէջ խիստ է հայկական եկեղեցին, մինչդեռ Յունաց և Արեւմտեայց փոյթը. չէ. այնպէս որ Կ. Պոլսոյ Ս. Սոփիայի աւագ խորանը արեւմտեան կողմը դրուած է:

Ընդհանրապէս՝ մանաւանդ Արեւելեայց քով՝ խալաճե յատակագիծը շատ ընդհանրացած է, իսկ Արեւմտեայց քով՝ երկարաճե յատակագիծը, և նուազ գործածելի եղած՝ քարաճեղ:

Ա. — Յատակագիծ խաչածեւ.

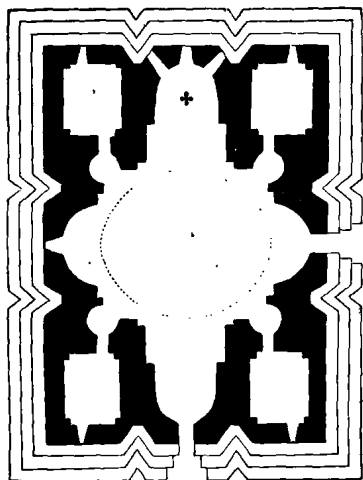
Հին, նախնական եկեղեցիները ունին խաչածե յատակագիծը՝ որոնք զուտ հայկական են. զոտ հայկական Վրսնիք՝ վասն զի չեն նմանիր ո՛չ յունական և ո՛չ լատինական խաչածե յատակագիծերուն:

Հայկական խաչածեին երկու թեւերը՝ որոնք դէպ ի հիւսիս և հարաւ կ'երկարին, ճիշդ երկայնութեան կեղորոնէն՝ աւելի կարճ են արեւմտեան և արեւելեան թեւերէն, ինչպէս կը տեսնուի Ս. Հռիփսիմե եկեղեցւոյն յատակագիծին մէջ (տես Ձեռ 1): Այդ խաչածե ընող թեւերը կրնան ըլլալ թէ՛ կիսաբոլոր, ինչպէս որ է յիշեալ յատակագիծը, և թէ՛ ուղղագիծ, ինչպէս որ

շատեր կան թէ՛ Սիւնեաց և թէ՛ Արարատ նահանգներուն մէջ¹։

Ընդհակառակն յունական խաչածեւ յատակագծին չորս թեւերն ալ իրարու պէտք են հաւասար ըլլալ։ Ինչպէս են էջ. Պոլսոյ Ս. Սոփիայի, վենետիկոյ Ս. Մարկոսի, Բարիզու Պանթէոնի, (և այլն), յատակագծերը։ Ինչպէս է նաեւ Էջմիածնայ կաթողիկէին յատակագիծը (Ձեւ 2)։

Լատինական խաչածեւ յատակագիծը կը տարբերի թէ՛ Յունականէն և թէ՛ Հայկա-

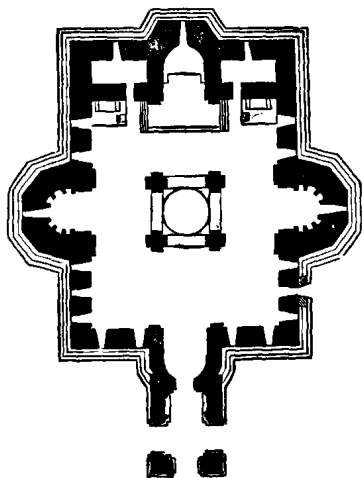

Ձև 1. — Յատակագիծ Ս. Հռիփսիմէ եկեղ.

կանէն. արեւելեան, հարաւային և հիւսիսային թեւերը պէտք են հաւասար ըլլալ և արեւմտեան թեւը երկար։ Ինչպէս են օրինակի համար Angoulêmeի, Wormsի, Noyonի մայր եկեղեցեաց յատակագծերը։ Լատինական խաչածեւ յատակագիծը ցարդ գտնուած՝ չէ հայ եկեղեցեաց մէջ։

1. Ասպէս օրինակի համար Յայնայ եկեղեցին (Սիւսկան, 343)։ Ընդհանրապէս եկեղեցեաց թեւերը արտաքին ուղղագիծ են, բայց ոմանց ներսը կիսաբլուր է։

ա. — Հայկական խաչածեւ յատակագիծ ունեցող ամենահինն է Ս. Հռիփսիմէի եկեղեցին (Ձեւ 1) որ կանգնուած է Գ դարուն մէջ՝ իրրեւ վկայարան Ս. Հռիփսիմէ կուսին և իր ընկերաց, որոնք նահատակուեցան Տրդատէն՝ Գ դարու վերջերը։ Եկեղեցւոյս նախնական ձեւին նկարագրողն պիտի ըլլար Ագաթանգեղոս իրրեւ հնագոյն պատմիչ. բայց ան մանրամասն չի նկարագրեր զայն։ Իր գրածին համաձայն՝ երբ Գրիգոր Լուսաւորչի քարոզութեամբ

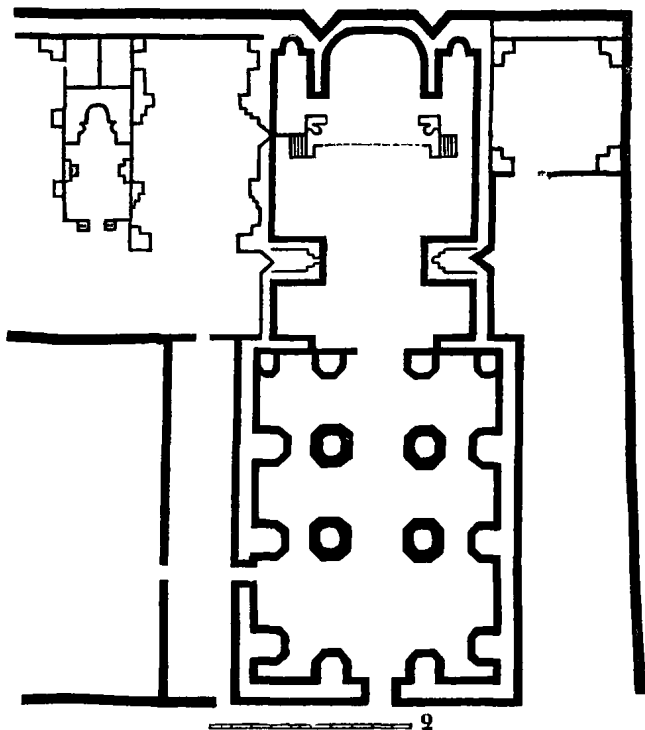
9եւ 2. — Յատակագիծ Էջմիածնայ կաթողիկ.

քրիստոնէական կրօնը կը յաղթանակէ, և Տրդատ իսկ կը խոնարհի թաչին դիմաց՝ քրիստոնեայ երկրին առաջին տարւոյն (շուրջ 302) կը կանգնուի վկայարանս։ Տրդատ, ինքն իսկ անձամբ Մասիս լեռան վրայէն կը կրէ անտաշ, անկոփ, յաղթ երկայն, և ստուար քարեր, և ասոնցմով կը կանգնուի վկայարանը և հոն կը զետեղուին Ս. Հռիփսիմէի և իր ընկերաց նշխարները։

Եկեղեցւոյս յատակագծին և հարտաքին պետութեան մասին ոչ մի տեղեկութիւն չի

տար Ագաթանգեղոս իր յիշատակէ միայն՝
թէ չորս հատ երկայն արձանեայ սիւներ
գործածուած են: Հ. Աւիշան¹ կ'ենթադրէ
որ ատոնք ըլլան այժմեան Ս. Հովհաննէս
եկեղեցւոյն արեւմտեան և հարաւային դուռ-
ներուն երկու կողմի երկայնաձիւ սիւները,

քառորդին Ս. Սահակ Պարթեւ կաթողի-
կոսը զայն կրկին կը կանգնէ: Բայց վասն-
զի շէնքը ցած էր և մթին՝ 618 թուակա-
նին կոմիտաս կաթողիկոսը զայն կը քակէ
և վերստին կը կանգնէ « Հրաշափառապէս
և վայելուչ և նազելի և պայծառ շինուա-

Ձև 3. — Յատակագիծ Ս. Գրիգոր եկեղ. յԱմի.

որոնք հիշդ իրենց տեղը մնացած ըլլան
յետ կրկնակի վերաշինութեանց:

Եկեղեցւոյ 380 թուականին կը կործա-
նուի Պարսիկներէն, և Ե դարու առաջին

ծով » ինչպէս համառօտիւ կը նկարագրեն
ժամանակակից երկու ականատեսք, Սերէոս
եպիսկոպոս և Եզնիկ Յիշատակագիր:

Վկայարանիս արեւմտեան դրան վերեւ,
սեւ քարի մը վրայ ցարդ մնացած է կո-
միտասայ սա արձանագրութիւնը.

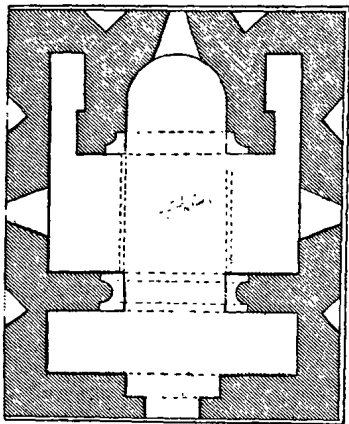
« Ես կոմիտաս եկեղեցապաւհ սրբոյ

1. Տե՛ս Աբարատ, էջ 287.

Հոփփմէի՝ կարգեցայ յաթոտ սրբոյն Գրիգորի և շինեցի զտաճար սրբոց վկայիցս Քրիստոսի » ։

Կոմիտասայ կանգնած այս շէնքը որ դեռ կանգուն կը մնայ Էջմիածնայ մօտ՝ բնականաբար պահած է իր նախնական յատակագիծը, որ է հայկական-խաչաձև։

բ. — Յունական-խաչաձև ամենահին եկեղեցին է Էջմիածնայ կաթողիկէն (Ձեռ 2)։ Ըստ ազգային աւանդութեան այս կաթողիկէն է՝ այն՝ զոր գծեց ու կանգնեց Ս. Լուսարեբոյ մէջ քանի մը անգամ վերաշինուած է. վասն զի Գրիգոր Լուսարեբի կանգնած եկեղեցին ժայտաշէն էր դեռ հինգերորդ դարու վերջերը, Ղազար Փարպեցւոյ գրածին համեմատ. այնպէս որ այդ ժամանակի մարզպանը Վահան Մամիկոնեան՝ նոյն յատակագծին վրայ քարաշէն կաթողիկէն քարծրացուց։ Եւ Կոմիտաս կաթողիկոսն ալ դար մը վերջ՝ Վահանայ դրած ժայտնայ տանիքը վերուց և քարաշէն զմէթը դրաւ 618 թուականին։ Հազար տարի վերջ (1614ին) Պարսից Շահաբաթաւորը, որպէս զի Սպահանի մէջ կարենայ հայկական զաղթականութիւն մը հաստատել՝ Էջմիածնայ կաթողիկէն կործանեց և սեղանին քարերը հոն փոխադրել տուաւ որպէս զի անոնցմով նոր եկեղեցի մը կանգնել տայ Սպահանի մէջ և հոն սիրով մնան գերի տարուած հայ զաղթականները։

Ձեռ 4. — Յատակագիծ Սօլակայ եկեղեցւոյ .

սաւորիչ 302 թուականին Անահտայ տաճարին տեղոյն վրայ։

Դանօթ գիտնականը Սաշիգոփսի՝ որ անձամբ այցելած է Էջմիածին՝ կաթողիկէն նկարագրել է վերջ կը յաւելու. « (Եկեղեցւոյն) բովանդակ յատակագիծն՝ ի բաց առեալ Հիւսիսակողման, հարաւակողման և արեւմտեան կողակաց (apside) հայկական ձևը՝ բոլորովին համեմատ է բիզանդական զմբեթաւոր եկեղեցեաց առաջին կաղապարին, որ Յուստինիանոս ժամանակ սկսաւ գործածուիլ » ։

Սակայն որքան որ եկեղեցւոյն յատակագիծը հին է՝ բայց շէնքը տաճանակեց

դարերու մէջ քանի մը անգամ վերաշինուած է. վասն զի Գրիգոր Լուսարեբի կանգնած եկեղեցին ժայտաշէն էր դեռ հինգերորդ դարու վերջերը, Ղազար Փարպեցւոյ գրածին համեմատ. այնպէս որ այդ ժամանակի մարզպանը Վահան Մամիկոնեան՝ նոյն յատակագծին վրայ քարաշէն կաթողիկէն քարծրացուց։ Եւ Կոմիտաս կաթողիկոսն ալ դար մը վերջ՝ Վահանայ դրած ժայտնայ տանիքը վերուց և քարաշէն զմէթը դրաւ 618 թուականին։ Հազար տարի վերջ (1614ին) Պարսից Շահաբաթաւորը, որպէս զի Սպահանի մէջ կարենայ հայկական զաղթականութիւն մը հաստատել՝ Էջմիածնայ կաթողիկէն կործանեց և սեղանին քարերը հոն փոխադրել տուաւ որպէս զի անոնցմով նոր եկեղեցի մը կանգնել տայ Սպահանի մէջ և հոն սիրով մնան գերի տարուած հայ զաղթականները։

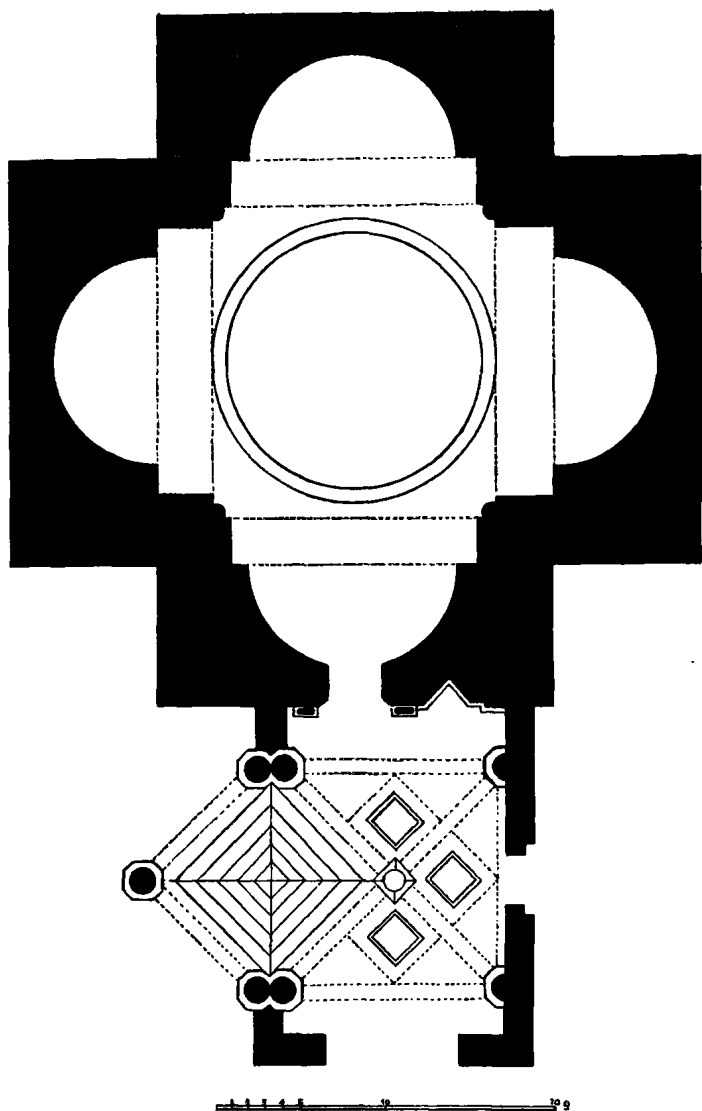
Մովսէս Լուսարեբ (յետոյ կաթողիկոս) 1627ին Էջմիածնայ կաթողիկէն վերաշինելու ձեռնարկեց և 1628ին փոխապոս կաթողիկոսին օրով կանգնուած կը գտնենք այսօրուան Մայր եկեղեցին։

*

Բաց ի պարզ խաչաձև յատակագծէն՝ Անիի Ս. Գրիգոր եկեղեցին ալ ուրիշ խաչաձևով մը կը ներկայանայ (Ձեռ 3)։

Ինչպէս կը տեսնուի մեր դրած ձեւին վրայ՝ բաց ի կեդրոնի երկու լայն թեւերէն՝ ուրիշ երկու նեղ թեւեր եւս կ'երկարին արեւմտեան կողմը։ Այս երեւոյթը յառաջ եկած է Հարութրապետին քմահաճոյքէն, որ ուզած է առանց սիւնի կանգուն պահել եկեղեցին և վեր բռնել զմէթը. և ստիպուել է փոխանակ սիւներու չորս որմայեց սիւներ դնել, որոնք պատէն չափազանց դուրս գալով՝ այդ երեւոյթը տուած են եկեղեցւոյ յատակագծին. այնպէս որ եթէ այս չորս որմայեց սիւները վերցուին՝ եկեղեցին երկայնաձև պիտի

1. Տես Սաշիգոփսի, Էջմիածնի Աւետարանը. Թրգմ. Հ. Բառնարա Ա. Պիլեգրիմեան, Վիեննա, 1892, էջ 4։

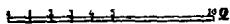
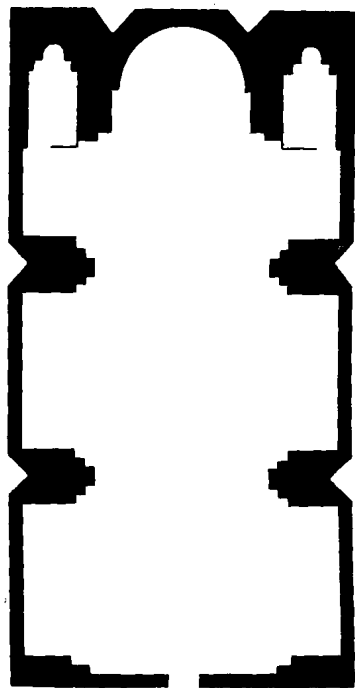

Ձև 5. — Յատակագիր Մ. Առաքեալի բերդեցոյ յԱմի.

ըլլայ, Անիի կաթողիկէին յատակագծին նման:

Այս եկեղեցին, ինչպէս յայտնի է արձանագրութենէն՝ կանգնել տուած է ոմն Տիգրան 1214-5ին, Ս. Գրիգոր Լուսաւորչայ անուամբ:

Նոյնպիսի յատակագիծ մ'ունի նաեւ Ա.

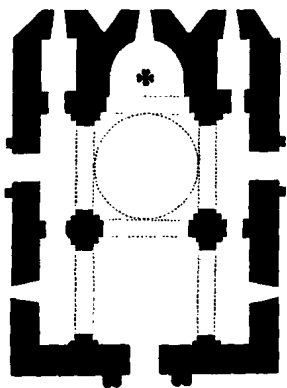
Ձև 6. — Յատակագիծ եկղ. Շիրակաւանի:

բարաստայ Սուրբ Գիւղին մօտ գտնուող եկեղեցին (Ձև 4), որուն վրայի 1224 թուականով արձանագրութեան մէջ Տափակ-Մայրի կը կոչուի: Ապահովապէս այս եկեղեցւոյ մօտիկ պիտի ըլլար Մայրոց վանքը, զոր Եզր կաթողիկոս Մայրազով կոչեց ի նախատինս Յովհաննէս Մայրա-

վանեցւոյ՝ որ հակառակ էր Եզրին: Ըստ այսմ եկեղեցւոյս հնութիւնն ալ մինչեւ է զար կը հասնի, ինչպէս որ շէնքն ալ կը ցուցնէ իր հնութիւնը:

Թունական խաչածեւ յատակագծի զաւարհար կու տայ նաեւ Անիի Ս. Առաքեայք եկեղեցին (Ձև 5). արտաքուստ քառակուսի խաչածեւ մ'է, իսկ ներսը չորս կիսարոլոր կողակներ (abside) իրարու հասար՝ խաչ մը կը ձեւացնեն:

Եկեղեցիս հիմայ աւերակ է. բայց յիս-

Ձև 7. — Յատակագիծ Ակոռիի եկեղեցւոյ.

նեակ տարի առաջ եւրոպացի ճանապարհորդը զայն կանգուն գտած են. Հէմիլըն անգղիացի ճանապարհորդը (1842ին) մանրամասն նկարագրած է եկեղեցիս. և զարմանալի է որ այսպիսի գեղեցիկ յատակագիծով եկեղեցի մը առանց գմբէթի եղած է, ըստ նոյն ճանապարհորդագրին:

Եկեղեցւոյս շինութեան թուականը անյայտ է. բայց փԱ զարէն առաջ պէտք է շինուած ըլլաւ. քանի որ մէջը գտնուած է 1031ի արձանագրութիւն մը՝, յորում կը ծանուցուի թէ Արողամը, վահրամ իշ-

1. Տե՛ս Արարատ Հ. Աւելանի, էջ 270.

խանաց իշխանի որդին՝ Կառնուտի արտը
եկեղեցւոյս իբրեւ կալուածք նուիրած է:

Բ. — Յատակագիծ երկարածեւ.

Երկար-քառակուսի կամ երկարածեւ կը
կոչենք այն յատակագծերը՝ որոնք հիւսի-
սային և հարաւային դուրս ելած թեւերէն
զուրկ են: Արտաքուստ գրեթէ ուղղագիծ

պատմիչները հիացմամբ կը նկարագրեն
զայս և « գմբեթաւորեալ բարձրագոյն յօ-
րինուածով » էր կ'ըսեն. բայց հիմայ այդ
բարձր գմբեթը բոլորովին կործանուած է:
Դեռ աւելի հին է Ակոռի Ս. Անդրէաս
եկեղեցւոյն յատակագիծը (Ձե 7), զոր շի-
նեց Անդրէաս կաթողիկոս եօթներորդ դա-
րու կիսուն¹:

Եկեղեցւոյս գմբեթը հաստատուած էր
չորս սիւներու վրայ. որոնց արեւելակողմը

Ձե 8. — Բազմայրի եկեղեցի.

են, թէ և արեւելակողմը դուրս ելած կո-
շակներ ունենան:

Շիրակաւանի եկեղեցւոյն յատակագիծը
(Ձե 6) մին է երկարածեւ յատակագծե-
րէն, զոր « մեծատարած, բարձր, անսիւն
և քառակամար » կը կոչէ Հ. Ն. Սարգ-
սեան իր տեղագրութեան մէջ:

Եկեղեցիս հիմնուած է 897-8 թուա-
կանին՝ Հայոց Սմբատ Ա. Բագրատունի
Թագաւորին ծախքով: Ժամանակակից

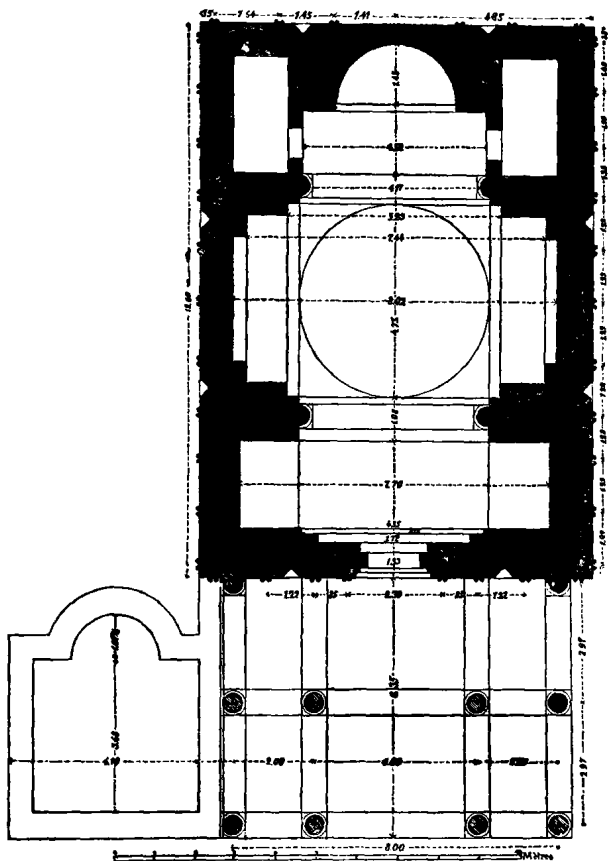
եղած երկուքը միացած են Աւագ խորանի
կողակը ձեւացնող որմին հետ. Տիւպուա
ճանապարհորդը աւերակ գտաւ եկեղեցիս
և երկու սիւներու ձեւը ու յատակագիծը
հրատարակեց իր գործոյն մէջ:

Եղական յատակագիծ մը կը ներկայացնէ

1. Ըստ Ասողիկ և Յովհաննէս կաթողիկոս պատմիչ-
ներու:

Բագնայրի եկեղեցին, Շիրակ գաւառին մէջ (Ձև 8). սա իններորդ դարուն կանգնուած է. հոյակապ է թէ՛ մեծութեամբ և թէ՛ շի-

մը եկեղեցւոյն կրկին ընդարձակութեամբ արեւմտեան կողմէն յաւելուած և միացուած է: Չորս որմայեց սիւներ վեր կը

Ձև 9. — Հոռոմոսի Վամբրիմ Շողակաթ եկեղեցւոյ.

նութեամբ. բայց ափսոս որ հիմայ աւերակ դարձած է:

Եկեղեցւոյս ձեւը երկար-քառանկիւն է. բայց ուրիշ քառակուսի յատակագծով մաս

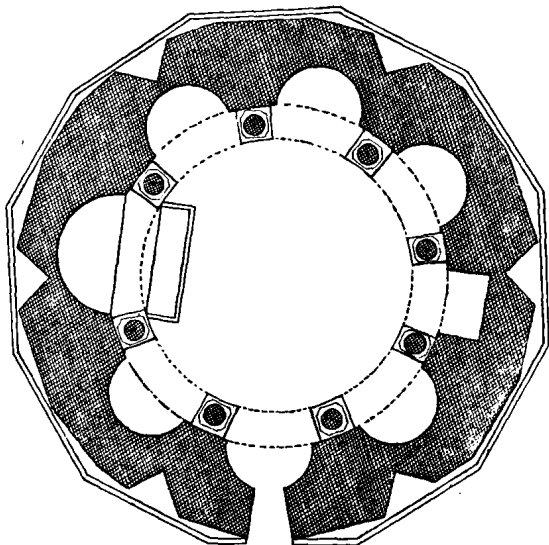
րոնեն եկեղեցւոյն գմբէթը, և ուրիշ չորս փոքր որմայեց սիւներ երկու կամար կը ձեւացնեն, մէկը Աւագ խորանին, միւսը արեւմտեան դրան վրայ:

Քառակուսի զաւթին կամ ժամատան մէջ չորս մեծդի և գեղեցիկ սիւներ, և ուրիշ տաաներկու որմայեց սիւներ՝ ներքին գեղեցկութիւն մը կու տան ժամատան, և ասոնց վրայ կը հանգչի ձեղունը:

Այդ քառակուսի ժամատունը իր չափազանց և անհամեմատ ընդարձակութեամբ կարծեւ կու տայ որ այն կը ծառայէր միանգամայն իբրեւ գերեզմանատուն

ոմն Յովհաննէս վրդ. 935—40 թուակաշին. բայց 982ին կը կործանուի և 1038ի արձանագրութեան մը համեմատ եկեղեցին վերստին կը կանգնուի Յովհաննէս Շահնշահ թագաւորէն, և որ, Ս. Յովնանէս կը կոչէ իր արձանագրութեան մէջ:

Ժամատան չորս սիւներու և տաաներկու որմայեց գեղեցիկ խարխախով սիւներու վրայ կը հանգչի մեծ ու սիւնազարդ

Ձև 10. — Ս. Փրկիչ յԱմի.

մեծամեծաց և իշխանազանց. և արդէն զայդ կը հաստատեն շատ մը արձանագրութիւններ, որոնք կը գտնուին հոն 1021—1266 թուականներով:

Այս ձեւով յատկագիծ մ'ունի նաեւ Հոռոմոսի վանքին Շողակար եկեղեցին (Ձև 9) նոյն Շիրակ գաւառին մէջ. միայն թէ ասոր ժամատունը աւելի երկայն է և նուազ լայն:

Հոռոմոս վանքին հիմնադիրն եղած է

գմբէթ մը: Եկեղեցին անսիւն է բայց իր վերայ ունի աւելի մեծ գմբէթ մը, որուն յենաքան դրուած են չորս կամարագոտիներ:

Եւստ մը արձանագրութիւններ, տապաշնագրեր և անգիր գերեզմաններ որ հոս կը գտնուին՝ կը վկայեն թէ այս գաւիթը կամ ժամատունը եւս նուիրատուաց իբրեւ գերեզմանոց ծառայած է:

Գ. — Բոլորածու յատակագիծ.

Քրիստոնէութեան առաջին դարերուն մէջ՝ փոքր վկայարանները ընդհանրապէս բոլորածու յատակագիծ ունէին:

Ամենամեծ բոլորածու եկեղեցին որ ծանօթ է մեզի՝ է Անիի Ս. Փրկիչը (Ձեւ 10), որ ամրակառոյց շէնք մը ըլլալով՝ Անիի աւերակներուն մէջ դեռ կանգուն կայ ինն դարերէ ի վեր: Արտաքին ձեւը, ինչպէս կը տեսնուի՝ բոլորածու է. իսկ ներսը պատին թանձրութեան մէջ ութը կիսարդր խորշեր ունի: Արտաքին որմոյն վրայ եղած արձանագրութիւնը կը հաստատեն՝ թէ եկեղեցւոյս շինութիւնը աւարտած է 1035 թուականին, Ապուղարիպ հայ մարզպանին ծախարով:

Ապուղարիպ ուզած է Անիի մէջ թողուլ եկեղեցի մը այն ձեւով՝ զոր կանգնեց իր պապը Ապուղամը տասներորդ դարու վերջերը. Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ առուամբ:

Ս. Փրկչի առաւելութիւնը այն է՝ որ ութը խորշերով ձեւացած է, մինչդեռ Ապուղամը Ս. Գրիգոր եկեղեցին վեց խորշերու կը բաժնուի, ինչպէս նաեւ Ս. Գէորգ եկեղեցին զոր շինեց Գագիկ Ա. թագաւորը՝ Ժ դարու վերջերը:

Հ. Մ. ՊՈՏՈՒԵԱՆ

ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՓԱԽՍՏՈՍ ԲՈՒՋԱՆԴԱՑՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

(նախըմթ. տիս էջ 445)

114. Էջ 130. տող 27. « Ուր ոչ գիտէին գերիւիւր ... ախոյանց »: — Ուղղ. ախոյանց ...:

115. Էջ 131. տող 1. « Իսկ զօրքն Պարսից յոռիւ հասեալ ի ժամադիր տեղի պատերազմին »: — Ուղղ. յոռիւ հասեալ: Պարսիկը և Հայք ժամադիր եղած էին մի և նոյն ժամանակ պատերազմի

դաշտը գտնուելու. Հայք կանուխ քան զՊարսիկքն եկեր էին և չէին ուզեր սպասել նոցա գալստեան (տես ստորեւ) և կը խնդրէին Արշակէն որ զիրենք չպահէ « մինչեւ եկեացէ արքայն Պարսից »: Ուրեմն Արշակ չողաւ թափեցաւ յերկիրն Արուսյանստանին՝ երբ « չեւ էին » հասեալ դեռ Պարսից զօրքը:

116. Էջ 131. տող 27. « Վարէր գինէր »: — Ուղղ. Վասար գինէր: Գնալու ոչ մի տեղ չունէին. այլ պատերազմի դաշտի վերայ կայնամ՝ կռուի կը պատրաստուէին և ի զէն վառէին, զինէին:

117. Էջ 137. տող 9. « Ապա արագ ժողովել ի մի վայր » ... — Ուղղ. ժողովեալ: կամ ժողովէր:

118. Էջ 138. տող 6. « Եւ թէ թիւր աճապարեցին, սակայն զօրքն Պարսից արշաւէին »: — Ուղղ. Եւ թիւթա աճապարեցին: Շապուհ երեք կողմէն կ'արշաւէ ի Հայս. Վասակ և Արշակ կը փութան արգելելու, սակայն կ'ուշանան և Պարսիկը կ'ապաւտակեն:

119. Էջ 138. տող 23. « Հասանէր զօրավարն Վասակ, արկանէր զզօրսն »: — Ուղղ. Վասակ հարկանէր: Տես տող 34. « անդէն հարկանէին սատակէին »:

120. Էջ 140. տող 30. « Յանկարծօրէն այրացաւեր ... զորս տային ի կոխումն փղաց »: — Ուղղ. զորս տային ի կոխումն փղաց: Պարսից սովորական խրժողովիւնք են որ ցայսօր իսկ կը գործեն Հայոց դէմ: Շապուհ զմարդիկ անարգելու համար փղերու ոտաց տակ կը ձգէր. իսկ զկանայս խայտառակելու համար՝ « ընդ ցիցս սայլից հանէին »: տես էջ 142. տող 5. « Այրացաւեր առնէին ... Եւ զարանց բազմութիւն տային ի կոխումն փղաց »: էջ 176. տող 19. « զամենայն այր ի չափ հասեալ կոխան արարեալ փղաց »:

121. Էջ 140. տող 35. « Մինչդեռ թագաւորն Արշակ ... տան էր յատենտ »: արդեօք ի պահեստ? համեմատել էջ 164